

Markstridskrafternas framtida roll i Sveriges försvar

Diskussion i Kungl Krigsvetenskapsakademien avd I den 17 maj 2000. Analys och kommentarer av överste Johan René

Den 17 maj 2000 hölls i avdelning I en diskussion på temat ”Markstridsfunktionens framtida roll vid försvaret av Sverige. Krav på kompetens”. Denna artikel är ett försök att fånga upp och kommentera de viktigaste åsiktskillnaderna och frågeställningarna under diskussionen, och utgör därför inget regelrätt referat, även om det kontinuerligt görs hänvisningar till diskussionen. Analysen pekar på tre pivåer i debatten, som är fundamentala för markstridskrafternas framtid, även om de ingår i det strategiska ramverket:

- 1 *Den strategiska hotbilden.* Denna har förändrats i grunden, men möjligen är det mer en förändring i tidsperspektiv än permanent åtminstone i grannskapet av Ryssland. Därrom står egentligen tvisten i denna fråga.
- 2 *Anpassningsperspektivet.* Det vill säga slutsatser av en långsiktig analys, beaktande utvecklingar, som innebär förändringar i de strategiska och operativa betingelserna utan att krig behöver ha brutit ut.

- 3 *Den strategiska inriktningen* för hur landets försvarskrafter skall föra krig inte bara under krigets början utan även under lång tid under en eller flera på varandra följande ”kampanjer”. Debatten här gäller framför allt om ett långsiktigt perspektiv är nödvändigt eller om man kan nöja sig med att analysera krigets första timmar och vad de olika synsätten i så fall leder till för slutsatser.

Den strategiska hotbilden

Alla torde vara överens om att det hot som under hela efterkrigstiden varit omedelbart och stort nu har försvunnit. Upplösningen av det sovjetiska väldet har på ett avgörande och positivt sätt förändrat de strategiska förutsättningarna för många länder. Tysklands enande samt delar av den forna Warszawapaktens inträde i NATO har förmodligen permanentat denna förändring för lång tid framöver, särskilt för länderna längst västerut i Europa.

Om krympandet av det ryska väldet och de i dag nästan obefintliga militära

handlingsmöjligheterna utanför Ryssland är ett permanent tillstånd eller om hotet från öster i en eller annan modifierad form kan komma att återuppstå finns det inte samma konsensus. Länderna i det nya Rysslands grannskap upplever uppenbarligen att den ryska svagheten riskerar att bli tillfällig. Strävan efter NATO- och EU-inträde är ett tydligt tecken på den osäkerhet man upplever. Det är helt klart vad som är det innersta syftet med medlemskap i NATO och EU för dessa stater.

Ett återupprustat, starkt och till viss del återförenat Ryssland är emellertid inte det enda framtida hotalternativet för länderna i detta lands gränstrakter. Minst lika hotande kan vara ett alternativ med ett ytterligare sönderfallande Ryssland. Interna ryska konflikter skulle mycket väl kunna spilla över till åtminstone de närmaste och svagaste grannländerna. Detta tillsammans med NBC-vapen¹ på drift och i oansvariga händer är ett minst lika sannolikt hot. Men även detta hot torde de olika småstaterna i Rysslands periferi vilja möta med en ökad integration i de västeuropeiska säkerhetsstrukturerna.

Den mest allomfattade förhoppningen är dock att Ryssland nu skall utvecklas mot en demokrati liknande de i Västeuropa, samtidigt som de militära optionerna begränsas (åtminstone i Europa) och att man avstår från att med olika hot försöka påverka sina närmaste grannar. Tecknen på att Putin-regimen inte är helt pålit-

lig i dessa avseenden är emellertid tydliga mörka moln på himlen.

Den svenska försvarspolitiken bygger på en ur svensk synvinkel rationell analys av de olika utvecklingsalternativen för Ryssland. Tidsperspektiven är uträknade med hänsyn tagen till en mängd militära, ekonomiska och sociala variabler med viss kantring mot att det ekonomiskt kommer att gå relativt bra för Ryssland i framtiden.

Det finns emellertid andra synsätt, bl a framfört av professor Stefan Hedlund, att normala västerländska analysverktyg riskerar att felvärdera den ryska ekonomin. Från den första femårsplanen över den remarkabla krigsekonomi under andra världskriget och in på 1980-talet har man särskilt när det gäller massproduktion av krigsmateriel visat en oväntat god förmåga att utnyttja sin ur strikt västerländsk ekonomisk synvinkel ofullkomliga produktionsapparat. Mot den bakgrunden bör inte ett alltför rationellt och logiskt synsätt anläggas när man analyserar Rysslands framtid. Tiden för överraskningar är inte slut bara för att man använder nationalekonomer och datorer för att hjälpa till med prognosarbetet.

Slutsatsen är väl närmast att en försvarspolitik, som förutsätter att alla aktörer agerar som vi i Sverige tycker är logiskt och rationellt, riskerar att aldrig definiera ett tillräckligt trovärdigt militärt hot mot vårt land. Själva antagandet om lo-

1 NBC = Nuclear, Biological and Chemical.

gik och rationalitet medför att krigshotet definierar bort sig själv. Således medför strävan efter olika logiska hotbilder att vi definitionsmässigt alltid kommer att bli överraskade, helt enkelt för att vi har svårt att föreställa oss när, var och hur ett eventuellt angrepp kan sättas igång.

Dagslägets brist på logiska hotbilder, åtminstone vad gäller rikets existensförsvar, möts på olika sätt av olika debattörer. I någon sorts överdriven argumentatorisk strävan verkar vissa vilja visa på den *nya* och *enda* hotbilden. Ibland är det fråga om hot som nödvändiggör en satsning på internationella insatser. Och denna förmåga är nog så viktig på både kort och lång sikt men knappast dimensionerande för Försvarmakten. Om det var så skulle Försvarmakten kunna ha en väsentligt annorlunda och mindre numerär och annat system för personalförsörjning än tanken är i dag.

Ibland är IT-hot det allennarådande i framtiden. Eftersom alla förstår att det är farligt, men inte hur ett IT-krig sätts i verket eller hur resultatet blir, inbjuder debatten till alla möjliga och omöjliga åsikter om IT-krigs sannolikhet och verkningar.

Förmodligen utgör IT-världen en breddning av handlingsmöjligheterna när man vill påverka en opponent på olika plan, möjligen främst det strategiska. Men innan man kan påstå att verkningarna av ett IT-angrepp blir lika verkningsfulla som, och helt ersätter användningen av fysiskt våld, fordras att detta letts i bevis både teoretiskt och praktiskt. Gav Saddam

Hussein eller Slobodan Milosevic verkligen efter, så snart som deras ledningssystem slagits ut? Eller var det inte så att det också fordrades insats av väpnade styrkor, för att få dem att ge upp?

Det rena, kirurgiska och väl avvägda kriget existerar inte bara för att vi vill det. Risker kan vara att framtida krig från en initialt tekniskt högtstående nivå genom knapphet på sofistikerade resurser efterhand devalveras ner till en mera primitiv nivå. Om detta sker, eller om kriget tar slut, är mer en följd av de krigförandes motivation än av den tekniska och civilisatoriska nivån före krigets början.

I en tid som denna med mycket diffusa hotbilder finns det ingen anledning att fastställa någon hotbild som den allennarådande. Det enda man kan vara säker på i så fall är att man valt fel. I dagsläget måste man bortse från den direkta hotbilden och i stället inrikta sig på att bygga upp förmågor som är användbara mot många olika former av hot. Allmänna soldategenskaper och ledaregenskaper samt en allmänteknisk användarförmåga – inte minst inom IT-området – är förmodligen tidlöst användbara och måste uppövas till fulländning. Att fullända hanteringskickligheten med viss specialmateriel eller i vissa speciella strids- eller duellsituationer är förmodligen inte lika nödvändigt.

Anpassning

Ett hotbildsdiffust tillstånd, där det är svårt att med trovärdighet fastställa vem och vad

som är fienden, är naturligtvis svårt att hantera ur argumentatorisk synpunkt, när beslutsfattarna skall övertygas om kraven på ekonomiska resurser. Likaledes blir det svårt ur motivatorisk synpunkt att rekrytera och att hålla kvar nyckelpersonalen i organisationen. En svår ekvation, som måste lösas genom att försöka ge intellektuellt hållbara strategiska och operativa motiv för Försvarsmaktens fortlevnad. Motiv som både tar avstamp i dagens hotbildsdiffusa värld och vad en osäker framtid kan erbjuda. Kort sagt, att skapa en teoretisk grundval, doktrin utifrån den plattform som militärteorin utgör.

Genom kraven på i budget planeringsbara termer och avsaknaden av teoretisk och filosofisk anknytning har fältet under många år lämnats fritt för tyckande och försvarsgrensstrider. Militärstrategiska och operativa idéer har på senare år alltid utarbetats efter det att de skenbart exakta avvägningspaketen i militärledning och departement lagts till och dragits ifrån, ibland utan annat syfte än att få Excelarkets summa att stämma på öret med det lika skenbart exakta anslaget.

Anpassningsfilosofin presenterades inför försvarsbeslutet 1992 och utvecklades inför 1996 års försvarsbeslut. Medan åtminstone Försvarsdepartementet visat stort intresse för att utveckla idéerna ytterligare har genväret hos militärledningen alltid varit svagt. Det är svårt att frigöra sig från intrycket att attityden till anpassning är beroende av vilka syften man har med att lansera eller förkasta idén. Anpassning kostar pengar vilket gör idén svårsmält i planeringskretsar.

Eftersom man bl a i regleringsbrevet från 1997–1999 har försökt definiera anpassningsförmågan som en operativ förmåga, inte en strategisk, finns redan i utgångsläget för diskussionen en irrationell faktor. Försvarsmaktens förmåga till anpassning är naturligtvis en strategisk förmåga, men den styrs av de behov av olika operativa och taktiska förmågor, som inte kan tillgodoses inom nuvarande utformning av Försvarsmakten.

Sedan har denna förmåga uppdelats i tre delförmågor där anpassning innebär förmåga till ominriktning, ytterligare neddragning samt upprustning. Eftersom utgångsläget för särskilt arméofficerare i dag är en sviktande tilltro till att den framtida arméns numerär och kvalitet är tillräcklig i det ögonblick armén skulle behövas för sin grunduppdrag – att försvara rikets existens – är upprustningsperspektivet den viktigaste delförmågan. Det är lätt att se de två övriga delförmågorna som störande moment som enbart försvårar ett intellektuellt, logiskt och rationellt hanterande av begreppet anpassning.

Även om det är svårt att operationalisera begreppet anpassning, speglar ändå detta uttryck den självklara idén att i händelse av en ökad spänning eller förändrade styrkeförhållanden i vår omvärld, måste vår nuvarande försvarspolitik och därmed utformningen av vår försvarsmakt förändras. Att förutsätta att besluten om detta alltid kommer att vara så sena, att en upprustning aldrig får någon substansiell inverkan på den operativa förmågan är inte överdrivet negativt. Det vore dock närmast lika naivt att tro att vi skall lyckas nå alla

kvalitets- och kvantitetsmässiga mål som upprustningen sätter upp eller att planeringsförutsättningen om obegränsade ekonomiska resurser kommer att gälla. Det kanske är så att när anpassning igångsätts kommer vi inte att vara medvetna om att det vi gör kunde kallas för anpassning. Begreppet blir möjligen intressant enbart för militärhistoriker.

För att översätta begreppet anpassning så att det får planeringsmässig inverkan, måste någon form av strategiska typsituationer definieras, vilka kan tänkas förorsaka ett beslut om tillväxt av den operativa förmågan. En sådan fanns i ett tidigt stadium av förarbetet till försvarsbeslutet 2000, men ströks i den fortsatta processen. Bland arméofficerare väcker detta frustration, för därigenom bortföll egentligen hela upprustningsperspektivet för markstridskrafterna. Amputeringen av armékompetensen (och den marina kompetensen) blev logisk. Samtidigt blev den bibehållna kvantiteten JAS-flygplan lika ologisk, men där låg ju beställningen fast. Den kan dock motiveras av anpassningsskäl, men det har veterligen aldrig skett.

Även den allmänna värnplikten blev i detta sammanhang ologisk. Rekrytering till några få i utlandet tjänstgörande bataljoner kan onekligen få en billigare (men förmodligen mera socialt och begåvningsmässigt snedvriden) utformning än den nuvarande. Däremot krävs någon form av allmän värnplikt för att skapa en tillräckligt stor reserv av allmänt soldat- och befälsutbildad personal för att inte

existensförsvaret under en upprustning skall kräva helt orealistiska tids- och resurskrävande insatser.

Överhuvudtaget ställer anpassningsperspektivet krav på en kostnadskrävande utformning av den militära infrastrukturen i form av utbildningsfaciliteter, utbildningspersonal m m. Att släppa anpassningsperspektivet var mot den bakgrunden logiskt, men bristen på upprustningsperspektiv medför att vald försvarslösning för många bär intryck av ett tydligt önsketänkande.

På sätt och vis är det ointressant om en ledstjärna för anpassning (läs upprustning) definieras fem, tio eller tjugo år eller ännu längre framåt i tiden. Statsmakterna vill uppenbarligen att anpassningsbegreppet skall vara en planeringsrealitet, som skall ge slutsatser om vilka förmågor som Försvarsmakten kanske inte behöver just för tillfället i närtid, men som skall underhållas, för att de kan komma till nytta i en nära eller avlägsen framtid. Då måste man också försöka att definiera ungefär hur sådana situationer skulle kunna se ut och vara beredd att betala för förmågorna. Därvid får man inte låta alltför rationella resonemang styra hur den närmaste stormakten kan utvecklas under olika tidsrymder. Och inte heller låta för många olika teorier om framtida utveckling av olika operativa förmågor försvåra beslutsunderlaget så att vi blir handlingsförlamade av alla antaganden och underalternativ.

Om anpassningsbehovet kan antas ligga långt in i framtiden kan vi ju fak-

tiskt i *anpassningsplaneringen* utgå från det som vi vet är behovet för att genomföra krig i dag och den omedelbara morgondagen. En del av anpassningen är rimligen att förutom styrkeuppbyggnaden samtidigt utveckla de tekniker, som verkar lovande, för att verifiera idéer och teorier om framtida krigskonst. Härigenom tillkommer efterhand underlag, som kan föranleda förändringar i genomförandet av anpassning även efter det att den igångsatts. Motsatsen, att vi inte har någon teoretiskt väl genomarbetad anpassningsplanering från början medför att vi lämnar fältet fritt för allsköns tyckande och nuvarande handlingsförlamning fortsätter.

Den strategiska inriktningen

En del av diskussionen gällde om försvarsbeslutet 2000 bygger på någon genomtänkt strategisk idé, där man formulerat hur ett framtida krig inte bara skall påbörjas utan också hur striden skall fortsättas och vilka syften som skall gälla under olika skeden i striden. I stället påstod vissa diskussionsdeltagare att perspektivplanearbetets analyser i form av endimensionella duellspel fått ligga till grund för operativa spel, där duellerna aggregerats i en mycket snäv tidsrymd. Tidsrymden kunde snarast definieras som taktisk och den ur detta underlag utarbetade strategin blev en "vinna eller försvinna"-strategi.

Som sammanhängande och övergripande strategisk idé presenterades av kritikerna "den tidsvinnande strategin". Tyvärr lyckades inte företrädarna för motsatt åsikt tydliggöra om den ovan be-

skrivna bilden av underlaget till försvarsbeslut var sann eller falsk. I stället beskyldes motdebattörerna för att återfalla i ett gammalmodigt tänkande och den gamla anrika landstormen fick illustrera hur gammalmodig "den tidsvinnande strategin" anses vara.

Ändå ligger det mycket i resonemangen om "den tidsvinnande strategin". Denna medför ingalunda den omedelbara slutsatsen att vi skall satsa på en hög numerär med stora kvalitetsbrister. Det är en nidbild – eller ännu värre en brist på förståelse för strategiska resonemang. Tvärtom blir utformningen av Försvarsmakten en följd av en rad olika faktorer som i ett växelspel styrs och blir styrda av syftena och inriktningen för användningen av stridskrafterna. En av de viktigare styrfaktorerna är fiendens strategi, operativa och taktiska inriktning samt styrkeförhållandena. Härigenom kan lika gärna i dag dras slutsatsen, att kvalitet och offensiv förmåga är viktigare än kvantitet inom ramen för den tidsvinnande strategin.

Den tidsvinnande strategin har i mångt och mycket styrt den operativa planeringen i Sverige från andra världskrigets slut. Mera utrerat så länge som vi hade goda möjligheter att försvara oss och sedan mera underförstått alltmedan de reella handlingsmöjligheterna minskade efter 1972 års försvarsbeslut. Genom att den strategiska medvetenheten försämrades kom försvarsgrenarna att arbeta med helt olika strategiska koncept. Armén fortsatte att inrikta sig själv med den tidsvinnande strategin som grund och fick politiskt godkännande för detta. Tyvärr blev resultatet

många förband med i vissa fall mycket tveksamma eldkrafts- och manövermöjligheter, men med en åtminstone teoretiskt sett lång uthållighet. Å andra sidan utvecklades flygvapnet mot att framför allt utgöra en tidig tröskel med kanske en veckas uthållighet, efterhand som den fredstida numerären minskade och styrkeförhållandena till huvudmotståndaren försämrades. Att dessa skilda synsätt har påverkat förmågan till långsiktigt strategiskt tänkande i respektive försvarsgren torde vara obestridligt.

Mot bakgrund av möjligheterna till undsättning från utlandet är bägge modellerna rationella. Flygvapenförband från utlandet torde på några timmar kunna sättas in inom Sverige och närområdet. Svårigheten ligger närmast i att undvika ledningsmässiga fel och missförstånd med vådabeskjutning som följd. Däremot tar det betydligt längre tid att få in undsättning i form av marina och särskilt arméförband.

Medan det i underlaget till försvarsbeslutet framför allt finns en tydlig säkerhetspolitisk inriktning, dvs hur vi skall agera intill ett krigsutbrott, så är det inte alls lika tydligt hur Försvarsmakten skall utnyttjas efter det att krig har brutit ut. I bästa fall beror detta på sekretesskäl. Om utomstående inte tycker sig hitta någon strategisk doktrin, så är det förståeligt. Särskilt som en strategisk doktrin nu skall utarbetas i efterhand, men tydligen inte fanns, när underlaget till försvarsbeslutet arbetades fram.

För ett land som Sverige, som ända sedan andra världskriget valt att ha en re-

lativt sett ganska låg omedelbar beredskap, särskilt för markstridskrafterna, är det närmast ett axiom att vi i vår försvarsmakt har byggt in en endemisk förmåga att bli överraskad av en beslutssam motståndare. Inget av detta verkar ha förändrats med det nya sk insatsförsvaret på marksidan. Mobiliseringsberedskapen för både insatsförbanden och särskilt de nationella skyddsstyrkorna är låg. Detta är möjligen rationellt och ekonomiskt riktigt, men om ett överraskande angrepp sätts in, så kommer det att ta lång tid att skrapa ihop tillräckligt många förband med förmåga att slå angriparen. På Gotland kan tidsspillan bli fatal.

Överraskningens multiplikatoreffekt skapar en möjlighet för en angripare att trots underlägsenhet från början, likväl skapa en operativ situation där vi som försvarare inte själva har möjlighet att återta delar av vårt land. (Jämför Norge 1940.) Därför måste vår strategiska inriktning följaktligen bli att vinna tid för att undsättning utifrån skall kunna genomföras.

I nuvarande ur hotsynpunkt oklara läge måste vi således öppna för olika strategiska möjligheter. Men vi måste utgå ifrån att vi inte ensamma bestämmer hur läget är. Det ligger i en presumtiv fiendes intresse, särskilt om han är svag, att skapa stridsfältet efter sina önskemål. Varför skall han gå mot vår styrka när han kan gå mot våra svagheter? Vi måste alltså kunna utnyttja vår offensiva förmåga för att försöka föra striden där vi vill ha den. Å andra sidan måste vi räkna med, eftersom vi troligen blir överraskade av själva krigsutbrottet, att vi måste kunna återta

initiativet eller vinna så mycket tid att undsättande styrkor kan göra det åt oss. Detta är inte mycket annat än den gamla tidsvinnande strategin fast i en annan något mera offensiv och flexibel variant beroende på att de relativa styrkeförhållandena i vårt närområde *just nu* är annorlunda än under det kalla kriget.

Sammanfattning

Man kan ju fundera över varför en diskussion om markstridskrafterna i framtiden leder till ett animerat och intensivt meningsutbyte om den strategiska bakgrunden och inriktningen av nuvarande försvarsbeslut.

En del av orsaken till detta är förmodligen det strategiska paradigmskifte som ägt rum de senaste 10 åren och vars implikationer inte alls är genomarbetade. Snarare finns på många olika håll från perspektivplaneringen till mycket enskilt tyckande främst i detaljer. Slutsatserna av den i dag diffusa strategiska hotbilden behöver diskuteras ingående och framför allt prestigelöst utan bindningar till vad som just nu stadgas som högsta sanningen i militärledning och departement.

Den strategiska bakgrunden och inriktningen (doktrinen) till det fattade försvarsbeslutet är ofullständigt genomarbetad. Detta är ovedersägligt men också förståeligt med tanke på den korta tidsrymden som stod till buds för att skapa underlaget. Härigenom har framför allt inte den långsiktiga strategin i händelse av krig tillräckligt analyserats. Den strategiska ana-

lys som finns behandlar säkerhetspolitikens utformning samt hur ett krigs början och de inledande striderna skulle kunna gestalta sig.

Detta är inte till fyllest för att kunna diskutera markstridskrafternas plats, uppgifter och utformning, mer än möjligen för förband av snubbeltrådskaraktär. Följaktligen måste det finnas en väl genomarbetad långsiktig strategisk inriktning för krigets genomförande, innan det går att dra fullständiga slutsatser om markstridskrafternas framtid.

Nästa steg är en någorlunda väl genomarbetad syn på hotets karaktär och inte minst vilka slutsatser som kan dras av den tekniska utvecklingen. Inte heller i detta stycke är enigheten påfallande. En vetenskapligt kritisk inställning bör inte gälla endast i dag etablerade sanningar utan i hög grad olika mer eller mindre väl genomarbetade profetior om framtida hot och svar på hot. Det enda säkra utgångsläget för att utforma framtida markstridskrafter är nog att utgå från hur man kan utnyttja dem i dag och sedan försöka räkna fram, hur och ungefär när framtida tekniker kan orsaka förändringar i detta avseende. Det 20-åriga perspektivet får då utgöra någon form av relief och kontrolläge i stället för att som tidigare vara utgångspunkten, varifrån utvecklingslinjerna dras tillbaka mot nutiden.

Metoderna vid avvägningen mellan olika system var tyvärr inte förtroendegivande. I verkligheten har det offentliga tyckandet firat stora triumfer. Paket har flyttats in och ut på ett sådant sätt att alla

inblandade förlorat sitt intellektuella förfäste. Både process och resultat blir däri- genom ifrågasatt även bland medarbetare i Försvarsmaktens högkvarter. Man kan naturligtvis då ropa efter ”ledarskap”, men det som behövs är en intellektuell upp- stramning och försök att återfinna den militärteoretiska plattform, doktriner, som vidare utveckling måste vila på. Gör man inte det kommer nuvarande förtroendegap inom Försvarsmakten att förvärras.

Diskussionen i Akademiens avdel- ning I belyste på ett utmärkt sätt att man inte i långa loppet kan skapa trovärdighet genom att lämna fundamenta i krigskon- sten för att kortsiktigt få ”planeringen” att gå ihop budgetmässigt. Ingen betvivlar att det arbete som lagts ner under en kort tid är en utomordentlig prestation av de in- blandade och att man presenterat en lös- ning som ”är den bästa möjliga”. Ett bra

arbete och en bästa möjliga lösning är dock inte synonymt med en bra lösning. Eftersom det är så lätt att peka på brister i den strategiska och operativa analysen, liksom inkonsekvenser i underlaget bl a när det gäller anpassningsperspektivet, får man hoppas att debatten och den veten- skapliga analysen får fortsätta, även om det innebär ett ifrågasättande av nuvarande grunder för försvarsbeslutet.

Att möta berättigad kritik med dema- gogi, ”von oben”-attityd och ”peka med- hela handen ledarskap” kommer inte att skapa uppslutning kring och satsning på vår framtida försvarsmakt. Vi vill väl nu, liksom tidigare, ha självständiga, kritiskt tänkande officerare i Försvarsmakten? Låt oss då diskutera de här frågorna prestige- löst, och därvid få pröva de auktoriserade sanningarna.